

**МУЛЬТИКУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДЖОЗЕФА КОНРАДА
В КРИТИЧНИХ РЕФЛЕКСІЯХ ХХ СТОЛІТТЯ: PRO ET CONTRA****Анотація**

Стаття присвячена дослідженню проблеми мультикультурної ідентичності Джозефа Конрада у критичних рефлексіях ХХ ст. Розуміння англійської національно-культурної специфіки творчого світу письменника, який з дитинства перебував під впливом англійської літературної традиції, а пізніше і англійської ментальності, у критичних колах відбувалося в контексті усвідомлення поступової акультурації польського митця в англійському інтелектуально-художньому континуумі.

Ключові слова: Джозеф Конрад, мультикультуралізм, національно-культурна ідентичність, акультурація.

Долученість письменника до англійського контексту польська критика помітила ще на початку ХХ століття. **Мета статті** – визначити маніфестацію рис польської та англійської національно-культурної ідентичностей митця у працях критиків, що для розуміння генези поетологічних особливостей в художньому світі англійського класика польського походження є надзвичайно **актуальним**. Знаменним видається те, що у той час, коли англійські критики шукали польське підґрунтя літературних творів Конрада, польські – ясно бачили його англійське тло. Так, польський дослідник Віктор Гомулицький здивовано зазначав: «Читаючи Конрада, проти волі задаєш собі питання: “Та хіба цей письменник колись відривався від Польщі? Та ні, він просто ніколи до неї не належав”» [15, с. 734].

Натомість, англійські звичаї та повсякденні обряди, характерні для англійської національної ментальності, не залишили слідів на поведінковій моделі Конрада. Будучи в цій царині вірним самому собі, митець, як зазначають Джессі Конрад та Ружа Яблковська, до всього ставився «по-польськи надзвичайно серйозно, навіть в тривіальних ситуаціях» [7, с. 397; 17, с. 446–447], на відміну від холодного англійця, часто навіть занадто бурхливо проявляв емоції. Той портрет, зітканий із характерних «не», що малює Джессі Конрад, вона не без подиву вважає далеко «неанглійським»: «Конрад *не визнавав* занять спорту та довгих прогулянок для здоров'я. *Не міг* в своєму домі нічого відремонтувати, *не займався* садом. *Не захоплювався* конними пробіжками та національною грою в крокет. *Не любив* помпезних ланчів, обідів та зібрань. *Не виносив* клубного життя. *Не гнався* за титулами та орденами. Навпаки був безпосереднім, зануреним в себе, відстороненим, <...> вважаючи, що йому достатньо мати гідність письменника». А такі польські риси Конрада, як старомодні (на погляд англійців, – «орієнтальні»), чемні, придворні (по-польськи *dwórne*) манери, жива жестикуляція – викликали в англійця розважливу посмішку, польський же читач вважав би їх абсолютно природними для поляка» [виділено нами. – О. Т.] [7, с. 397; 17, с. 446–447].

«Єдиний польський офіцер в британському торговому флоті» [11, с. xlviii], Конрад, після того як прийняв британське громадянство за порадою дядька Тадеуша Бобровського, поступово, з плином років став англійцем «за переконаннями». Письменник був дуже вірним собі, оселившись в графстві Кент, яке більше, ніж інші землі Англії, нагадував йому, як він

іноді казав своїм друзям, «хвилясті рівнини України, де він дорослішав, всі покриті полями і лугами» [21, с. 126].

З англійською мовою та літературою Конрад мав можливість ознайомитись в Росії. Відчуття приреченості на вигнання у свого сина Аполо Коженьовський намагався вгамувати шедеврами світової літератури, які він перекладав, «щоб не піддатися похмурості й самотності у засланні» [21, с. 230]. Аполо ділив свій час між освітою сина та перекладами польською мовою творів Шекспіра та Гюго. Відтворюючи цей час в пам'яті в листі Едварду Гарнетту (від 20 січня 1900 року), письменник пише про мистецькі полотна, які стали предметом уваги його батька: «ці твори я добре пам'ятаю, але можуть бути й інші. Деякі з них я читав, коли мені було не більше вісьми чи дев'яти років». Мова йде про п'єси Шекспіра «Багато галасу з нічого», «Як вам це сподобається», «Два веронці», «Комедія помилок», «Отелло» [8, с. 246].

Томас Манн зазначав, що психологічний портрет митця польського походження відповідав «духові англійської культури», тим самим визначивши вибір мови для самовираження [12, с. 70]. Роман Дибоський писав, що Конрад «був і поляком і англійцем, але лише англійською мовою міг розкрити свою особистість», адже тематика творів письменника потребувала «конкретності, дієвості та енергії» англійської мови [5, с. 336].

В історії людства не часто можна спостерігати факт звеличення національної культури іноземцем, який вивчив би мову, будучи вже повнолітнім, як Конрад, після двадцяти. Цей феномен влучно характеризує Рут Матільда Стауфер: «У віці двадцяти одного року він вивчив ту мову, якою його потім було проголошено найвидатнішим митцем двадцятого століття» [26, с. 24]. Але вивчав її письменник, згадуючи його улюбленого героя Янко Гуралю, «як вчиться дитя», щоб потім у своїх роботах демонструвати повне володіння англійською мовою.

В критичних оцінках дослідників процес акультурації в англійське середовище відбувався одночасно з асиміляцією англійської мови. Так, на думку Жака Дарра, «вирішивши писати англійською, Конрад сам став англійцем» [10, с. 7]. Пітер Ланселот Малліоус свідчить про певну антиномію художньої природи поляка, який прославився в Англії: «парадокс в тому, що на диво “глобальний” Конрад, народившись в Польщі, є при цьому надзвичайно англійським майстром» [19, с. 9]. Джеймс Х'юнекер називав Конрада «майстром англійської прози, який, до речі, писав іноземною мовою» («a master of English prose though writing in a foreign language») [16, с. 21].

Джон Голсуорсі констатує, що в Конрада було серце і моряка і художника. Серце моряка ніколи б не забуло, чим він зобов'язаний Англії. Але чи могло серце художника колись забути Польщу? [21, с. 230]. Безперечно, явище перетворення капітана корабля далекого плавання в митця світового масштабу, художника, який ще у XIX столітті багато в чому започаткував засади літератури майбутньої епохи, – є унікальним не тільки для англійської, а й світової культури. Можливо, крім артистичного таланту та дострокового ознайомлення з культурою своєї другої батьківщини, причина успіху поляка в англійському суспільстві міститься в усвідомленні спорідненості європейських націй, що сповідають свободу та чесність, безперервність традиції. Ще однією складовою цього Голсуорсі вважав море, адже «в ньому жив дух бродяжництва, який зробив англійців найвеличнішою морською нацією у світі; і, здається, саме на англійських кораблях він підсвідомо шукав можливості проявити себе найповніше. До того ж Англія була для нього країною мрії: ще в дитинстві у Польщі такі англійські митці та дослідники як Чарльз Діккенс, капітан Марріет, капітан Кук і Франклін, дослідник Арктики були оточені ореолом. Про Діккенса він завжди говорив з тою ніжністю, яку ми відчуваємо до письменників, що полонили нас на зорі життя» [2, с. 363].

Поляк чи англієць, а може і поляк і англієць? Немає сумнівів, зазначає Стефан Жеромський у варшавському періодичному виданні «Навколо світу» (березень 1926 р.), Конрад любив Англію і висловлював цю прив'язаність багато разів у своїх творах, «адже мав шляхетне серце і ніколи не забував добра, яке отримував» [21, с. 230]. Прихильність двом світам, двом національним спадщинам були властиві Конраду як запорука мистецьких відкриттів, що стало підставою для визначення особливого стану митця: «Конрад мав подвійну національність: він був поляком, про що свідчили його твори та захоплювався Англією», впевнений Адам Гіллон [14, с. 211]. Те, що письменнику були властиві кілька різних ідентичностей, зазначає і Лоуренс Девіс [11, с. 1], – передусім польська і англійська. «Втрата для Польщі виявилася набуттям для Британії. Конрад обрав Англію для подальшого життя, а англійську мову як засіб спілкування, Англія отримала одного зі своїх найвидатніших романістів», наголошує Норман Шеррі [24, с. 10]. Неприховану втіху від того, що англійці «здобули містера Конрада зі слов'янських земель», висловлює і Едвард Гарнетт [13, с. 141].

Варто зазначити, ще у 1901 році, Конрад писав польському письменнику Юзефу Коженювському в листі від 14 лютого, що його тітонька, Маргарита Порадовська, вважає його видатним англійським письменником [8, с. 322–323]. Інтуїтивне художнє передбачення письменниці приголомшливе, – визначити долю митця тоді, коли він був ще маловідомим автором. Ще при його житті, приблизно з 1914–1915 років Конрад стає надзвичайно популярним і його творчість розглядається в площині співставлення зі славетними класиками англійської літератури. Так, Джеймс Х'юнекер вважав, що Конрад «залишається єдиною людиною в Англії, яка належить до безсмертної компанії Мередіта, Гарді та Генрі Джеймса» («Conrad, the only man in England today who belongs to the immortal company of the Meredith, Hardy and Henry James») [16, с. 21]. Розглядає постать Конрада поруч з Шекспіром, Діккенсом, Генрі Джеймсом і Джон Голсуорсі [3; с. 379]. Редьярд Кіплінг вважав, що «з пером в руках він був першим» серед англійських письменників, цитує Джеффри Мейерс («with a pen in his hand he was first amongst us») [20, с. 209], а Генрі Джеймс змальовував Конрада як «генія» і ставив його високо над сучасним поколінням англійських митців [22, с. 451]. Не буде зайвим також нагадати, що пізніше, лауреати Томас Манн і Сол Беллоу гадали, чому Нобелівська премія була присуджена їм, а не Джозефу Конраду [4, с. 26].

Джеймс Х'юнекер, спостерігаючи властиві Конраду «слов'янськість» і «англійськість», описує один епізод своїх стосунків із письменником: «Він одягнув монокль, вираз його обличчя був майже гордовитий, коли він мчав мене на своїй машині по рівнесеньких дорогах Кента. Слов'янськість зникла. Він говорив тепер не про своє мистецтво, а про свою подагру – хворобу бідної людини, як він це з посмішкою визначив» [16, с. 26]. Конрад ніби намагався приховати своє слов'янське походження, свою емоційність і вразливість за повсякденними розмовами ні про що, вдати з себе тверезомислячого і прагматичного англійця, та чи розсудливість і холодність (які прийнято вважати суто англійськими рисами характеру), що були притаманні письменнику, не органічно поєднувались зі слов'янською романтичністю? Адже для того, щоб прийняти рішення виїхати у Францію, а потім в Англію, відмовляючись від військової служби у Російській імперії, вижити і досягти кар'єрного росту у морському англійському флоті, йому, іноземцю, вочевидь, недостатньо було мати тільки одну психологічну чутливість та хист до піднесених умовивідів.

Досі залишається загадкою, впевнений Фредерік Роберт Карл, «як син польських революціонерів-націоналістів перетворився на англійського моряка, який став одним з провідних митців в англійській культурі» («why this son of Polish nationalist revolutionaries turned English seaman became one of the leading novelists in our language») [18, с. xxxiv]. Але захоплення французькою літературою ще в юному віці та досконале володіння французькою

мовою не стало для Конрада достатнім приводом для прийняття відповідного рішення в ситуації фактичної еміграції у Францію. На думку Марка Амусіна, саме вибір професії, переїзд до Англії та довге перебування серед англійців на суднах в морі було причиною початку англійської літературної кар'єри: «досвід, отриманий за роки існування в системі англійського судна, цього острівця британського суспільства серед бур і рутини морського життя, став стимулом для його літературних занять – і забезпечив його запасом безцінних життєвих вражень» [1, с. 69].

Починаючись з усвідомлення «чужоземності» (англійською – alien) художнього стилю, вивчення національної ідентичності Конрада поступово трансформувалось в площину «слов'янськості» (англійською – слов'янин, слов'янськість – Slav, Slavonism). Так, Норман Шеррі стверджує, що термін «чужоземність» вперше був застосований невідомим автором у ревію, що було опубліковано у «The Times Literary Supplement» 20 вересня 1907. При цьому в словах автора цього ревію мимоволі прослизав дещо на кшталт заздості: «Англійці не можуть бути занадто вдячні за те, що цей чужоземний геній так блискуче застосовує нашу рідну мову для висловлення свого співчуття, своїх знань та досвіду» [25, с. 137].

Але з точки зору оцінки англійців, вважає Здзіслав Найдер, в багатьох аспектах Конрад вважався письменником континентальним. Розмірковуючи над проблемою «англійськості» Конрада, Найдер вирішує її в площині дихотомії «свій – чужий», тобто «англійський – континентальний», іншими словами, – «англійський – європейський» [23, с. 46–47]. З іншого боку, у самій Англії, в якій мешкав і творив, Конрад дуже часто сприймався як чужоземець і міжнародний письменник. Форд Медокс Форд, його багаторічний приятель та соратник, підкреслював в своїх спогадах, що духовно Конрад не почував себе в Англії як у себе вдома; сам Форд вважав його, з огляду на його польськість, «елізбетинцем» – людиною культури шістнадцятого століття. Мабуть, Форд вважав, що елізбетинці не були культурно островітянами. Один з найближчих британських приятелів Конрада, Едвард Гарнетт, писав у «Weekly Westminster» від 10 жовтня 1925 року, що Конрад мав континентальну «традицію у своїх жилах і нервовій системі настільки, як не мав жоден англієць» [23, с. 56–57]. Особливості англійської, певні неправильні звороти англійської мови Конрада згадує і Джон Голсуорсі.

Справляє враження розбіжність оцінок рівня англійської мови самим автором та його критиками. Якщо у письменника відчувається сумнів у власній майстерності, багато, хто був знайомий з творчістю Конрада, зазначають його високий рівень володіння стилем та образністю. Так, в листі Маргариті Порадовській від 5 січня 1907 року він скаржиться на її чужорідність: «англійська досі для мене іноземна і маневрування вимагає страшних зусиль» [9, с. 401].

Таким чином, розуміння англійської національно-культурної специфіки творчого світу письменника, який з дитинства перебував під впливом англійської літературної традиції, а пізніше і англійської ментальності, у критичних колах відбувалося в контексті усвідомлення поступової акультурації польського митця в англійському інтелектуально-художньому континуумі.

Список використаної літератури

1. Амусин М. Русская страда Джозефа Конрада / М. Амусин // Нева. – 2007. – № 12. – С. 64–76.
2. Голсуорси Дж. Воспоминания о Конраде / Джон Голсуорси // Голсуорси Дж. Статьи, речи, письма. Собр. соч. в 16 т. / пер. Г. Злобина – Т. 16. – М. : Правда ; Библиотека «Огонек», 1962. – 511 с.

3. Голсуорси Дж. Силуэты шести писателей / Джон Голсуорси // Голсуорси Дж. Статьи, речи, письма. Собр. соч. в 16 т. / пер. Г. Злобина. – Т. 16. – М. : Правда ; Библиотека «Огонек», 1962. – 511 с.
4. Кожинов В. Нобелевский миф / Вадим Валерианович Кожинов // Судьба России. – 1997. – № 3. – С. 24–28.
5. Столяренко О. Рецепція і польський контекст творчості Джозефа Конрада / Ольга Столяренко // Українська полоністика. – 2007. – Філологічні дослідження. – Вип. 3–4. – Київ : вид-во Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2007. – С. 331–337.
6. Рязанцева Т. Опозиція «свого – чужого» як аспект теми самотності у метафізичній поезії О. Стефановича і М. Цветаєвої // Літературна компаративістика. – 2011. – Вип. IV. Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. – Ч. II. – Київ, 2011. – С. 156–170.
7. Conrad J. Joseph Conrad / Jessie Conrad. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1959. – 478 s. – Przetłóżyła z angielsk. Wanda Nałęcz-Korzeniowska.
8. Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Joseph Conrad / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; London ; New York ; New Rochelle ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1986. – V. 2 (1898–1902). – 483 p.
9. Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Joseph Conrad / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; New York ; New Rochelle ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1988. – V. 3 (1902–1907). – 532 p.
10. Darras J. Joseph Conrad and the West: Signs of Empire / Jacques Darras. – London : MacMillan, 1982. – 158 p. – Trans. from French by Anne Luyat and Jacques Darras.
11. Davies L. Introduction to Volume One / Laurence Davies // Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Joseph Conrad / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1983. – V. 1 (1861–1897). – P. xlviii–lxi.
12. Fothergill A. Secret Sharers: Joseph Conrad's Cultural Reception in Germany / Anthony Fothergill. – Bern : Peter Lang, 2006. – 274 p.
13. Garnett E. Unsigned Review on Conrad (28 September 1907) / Edward Garnett // Sherry N. Joseph Conrad: The Critical Heritage / edited by Norman Sherry. – London and New York : Routledge, 2005. – P. 141–143.
14. Gillon A. Conrad and Shakespeare and Other Essays / Adam Gillon. – New York: Astra Books, 1976. – 245 p.
15. Gomulicki W. Polak czy Anglic / Wiktor Gomulicki // Conrad w oczach krytyki światowej / Pod redakcją Henryka Krzeczковского / Wyboru dokonali Zdzisław Najder. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974. – S. 729–735.
16. Huneker J. A Visit to Joseph Conrad / James Huneker // Joseph Conrad: Interviews and Recollections / Joseph Conrad / ed. by Martin Ray. – London: The Macmillan Press LTD, 1990. – P. 21–27.
17. Jabłkowska R. Posłowie / Róża Jabłkowska // Conrad J. Joseph Conrad / Jessie Conrad. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1959. – S. 441–459.
18. Karl F. R. General Editor's Introduction / Frederick Robert Karl // Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad in 9 Volumes / Edited by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1983. – V. 1 (1861–1897). – P. XXVII–XLVII.
19. Mallios L. P. Our Conrad: Constituting American Modernity / Peter Lancelot Mallios. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 2010. – 488 p.
20. Meyers J. Joseph Conrad: A Biography / Jeffrey Meyer. – New York : Charles Scribner's Sons, 1991. – 428 p.

21. Morf G. The Polish Heritage of Joseph Conrad / Gustav Morf. – New York : Haskell House, 1965. – 280 p.
22. Najder Zd. Joseph Conrad: A Life / Zdzisław Najder. – Rochester ; New York : Camden House, 2007. – 757 p. – Translated by Halina Carroll-Najder.
23. Najder Zd. Joseph Conrad jako pisarz europejski / Zdzisław Najder // Najder Zd., Perczak W., Ryszewski B. Conrad: Polak, żeglarz, pisarz / Zdzisław Najder, Wanda Perczak, Bohdan Ryszewski. – Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996. – S. 46–57.
24. Sherry N. Joseph Conrad: A Commemoration: Papers from the 1974 International Conference on Conrad / Ed. by Norman Sherry. – London : Macmillan Press, 1976. – 224 p.
25. Sherry N. Joseph Conrad: The Critical Heritage / edited by Norman Sherry / Norman Sherry. – London and New York : Routledge, 2005. – 318 p.
26. Stauffer R. M. Joseph Conrad: His Romantic-Realism / Ruth Matilda Stauffer. – Boston : The Four Seas Company, 1922. – 128 p.

TKACHUK O. P.
Khmelnitsky National University

MULTICULTURAL IDENTITY OF JOSEPH CONRAD IN CRITICAL REFLECTIONS: PRO ET CONTRA

Summary

The article deals with the problem of Joseph Conrad's multicultural identity in critical reflections of the twentieth century, examining two national-cultural identities of the writer: Polish and English. Taking into account that Conrad was under the influence of English literary tradition and English mentality, critics appreciated the English national-cultural peculiarities of the artist's creative world in the context of awareness of his gradual acculturation in the English intellectual and artistic continuum.

Key words: Joseph Conrad, multiculturalism, national-cultural identity, acculturation.

УДК 821.111:81'255.4=111=161.2

ЦЕПЕНЮК Т. О.
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ВІДТВОРЕННЯ АЛЮЗІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

Анотація

*У статті розглядаються особливості функціонування алюзій у романі Маргарет Мітчелл *Gone with the Wind* та способи їх відтворення засобами української мови. Ілюстративний матеріал свідчить, що найчастіше вживаними у романі є біблійні, міфологічні, культурні та історичні алюзії. Перекладацький коментар, транскрипція, переклад алюзивних власних назв є найпоширенішими прийомами відтворення алюзій українською мовою.*

Ключові слова: алюзія, переклад, перекладацький коментар, художній твір, прецедентний текст.

